

Fodor Pál

Néhány szó Jakó Zsigmondról és hagyatékáról – köszöntő gyanánt

Rövid időn belül másodszer gyűlünk össze azért, hogy megemlékezzünk a 100 éve született Jakó Zsigmondról. Talán nem véletlen, hogy a jegyzetpapíromra azt írtam fel magamnak, hogy a „100 éves Jakó Zsigmondról” emlékezünk meg. Ez az írásos „elszólás” biztos azért szaladt ki a tollamból, mert – ahogy megpróbálom alább röviden kifejteni – Jakót mindmáig köztünk valónak érzem, a „jakóiságot” pedig mindmáig eleven, irányadó hagyománynak tartom, és nagyon szeretném, ha ez még nagyon sokáig így is maradna. Azt hiszem, az is jelképes, hogy milyen körben, milyen résztvevőkkel bonyolítjuk ezt a második megemlékezést. Az elsőre Budapesten került sor a Magyar Tudományos Akadémián, a másodikra itt Kolozsvárott, az Erdélyi Múzeum-Egyesületben, abban az intézményben, amely Jakó professzor úr szívügye volt annak mindegyik korszakában. Igen nagy öröömre szolgál, hogy a szervezők között ezenkívül megtaláljuk az MTA Kolozsvári Akadémiai Bizottság Történettudományi Szakbizottságát, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Történeti Intézetét és természetesen a mi intézményünket, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpontját is. Úgy látom, hogy ez az összefogás és ez a két egymás utáni emlékülés azt az összetartozást jelképezi, amely Jakó Zsigmond professzor úr életének, tevékenységének mindvégig vezérfonala volt.

Hadd áruljam el önöknek, hogy valójában az utóbbi években kezdtem el megismerni jobban Jakó Zsigmonddal, és ha szabad kicsit szlengesen kifejezni magamat, lettem „Jakó-fan”, vagyis normális magyar nyelven Jakó-rajongó. És ennek megvan a maga jó oka. 2012-től vezetem az előbb említett, hosszú nevű kutatóközpontot, s egy ilyen helyzetbe kerülő ember természetesen keresi a kapaszkodókat. Amikor elvállaltam a megbízatást, voltak bizonyos elképzeléseim (talán nem is kevés), de hamar kiderült, hogy nem árt jobban tanulmányozni a nagy tudományszervező elődök személyiségét és életművét, megnézni, hogy komoly, formátumos emberek mit gondoltak arról, hogy mit is kellene és mit is lehetne csinálni egy ilyen szakterületen, mint a bölcsészet; magyarul: mit lehet tanulni tőlük. Így akadtam rá erre a rendkívül súlyos és felelősségérzettől végletesen átitatott személyiségre, Jakó Zsigmondra és „tanításaira”. Ennek kapcsán hadd mondjam el, hogy van némi lelkiismeret-furdalásom, mert amikor középkorú kutatóként az MTA Történettudományi Intézetbe kerültem, volt alkalmam személyesen is találkozni vele, de akkor – ma is nagyon röstellem – nem fogtam fel, hogy kivel állok szemben. Ezért elmulasztottam a közeledést – persze ha professzor úr elfogadta volna – és az esetleg kialakuló szellemi eszmecsere, amelynek ma igen nagy hasznát venném. Ezért „már csak” az életműve alapján próbálhatok tájékozódni és tanulságokat leszűrni magamnak és szakmámnak.

Miért mondom, hogy Jakó Zsigmond „fajsúlyos” egyéniség, és miért érdemes odafigyelni rá? Voltak nekünk az egyetemen – idejövet a buszban hosszan beszélgettünk erről a magyarországi kollégákkal – nagyon kiváló, tudós tanáraink, de ezeknek jelentős része valamiképpen elefántcsonttoronyban élt. (Ezt valószínűleg azért teheték meg, mert akkoriban a bölcsészetnek még jóval nagyobb rangja volt, ráadásul professzorainknak nem kellett „disszeminációval” és tudományértékeléssel foglalkozniuk.) Jakó Zsigmond ennek a típusnak épp az ellenkezőjét testesítette meg. A budapesti és a mai előadások Jakó Zsigmond számos oldalát világították és világítják meg, összetett személyiségének sok vonását mutatták és mutatják be, de ha röviden kellene a lényegét összefoglalni, akkor azt mondhatnám, hogy olyan emberről van szó, aki a szűkebb szakterületén túltekintve mindig nagyban, távlatosan és össznemzeti módon gondolkodott. Mindenki tudja, hogy Jakó Zsigmond sok oldala közül a legfontosabb, hogy kikezdzhetetlen tekintélyű és hitelű tudós volt, aki fölényesen ismerte a szakmáját, fölényesen tudta, hogy mit akar elmondani az írásaival, és aki mesterien tudta megformálni a mondanivalóját. Akinek minden egyes cikke olyan, hogy abból bárki, aki a kezébe veszi, tanulhat valamit. Aki elolvass tőle valamit, rögtön láthatja, hogy koncepciózus tudós, „szakmapolitikus” és – még egyszer szeretném aláhúzni – távlatokban gondolkodó ember volt, aki nemcsak a szűkebb szakterületét vagy éppen azt a témát, amin dolgozott, hanem a magyar történettudomány vagy művelődés általános helyzetét és érdekeit is állandóan szem előtt tartotta, és tíz-húsz-harminc-negyven évre szóló terveket kovácsolt. Mert meggyőződéssel vallotta, hogy komoly ember csak így élhet. Ugyanakkor azt is tudjuk róla, hogy a szó valódi értelmében „szolgáló” vagy „hivatásrendi” tudós volt, aki egész tehetségét, mindazt, amit a Teremtőtől kapott, úgy fogta fel, hogy tartozik érte valamivel. És ezért egész életében szolgált. Nem kell itt különösképpen hangsúlyoznom azt a mai napig megborzonogató – a mostani fiatal nemzedék számára valószínűleg felfoghatatlan – döntését, hogy a legrosszabb, legnehezebb időkben Erdélyben maradt, és nem költözött át Magyarországra, a „könnyebb” világba. Itt és önök tudják a legjobban, hogy Jakó Zsigmond egyúttal olyan ember volt, aki a legrosszabb körülmények között is konokul a folytatás, a hagyományátadás lehetőségét kereste és tartotta szem előtt; ezért fordított óriási energiákat arra, hogy utánpótlást neveljen, mert tudta, ha ezt nem teszi, akkor nincsen folytatás. Azt is mindnyájan tudjuk, hogy ő más szempontból is közvetítő ember volt: nemcsak generációk, hanem a jogi „kis” Magyarország és a szívünkben élő lelki és szellemi „nagy” Magyarország között is fontos összekötő kapocs volt. Az utóbbi időben olvasott írásai között szinte nem találtam olyat (különösen az 1990-es évekbeli cikkeire gondolok, amelyekben már nyíltabban leírhatta gondolatait), amelyben ne mondta volna el, hogy csak egyetemes, Kárpát-medencei magyar történetírást szabad művelni, mert csak ennek van értelme. Ez a felelősségérzet, ez a szolgálat-ethosz tette egyszemélyes, informális intézménnyé olyan időkben is, amikor nem állt mögötte megfelelő intézményi háttér. És mennyit dolgozott azért, hogy ez a hiányzó és nélkülözhetetlen intézményi háttér újra létrejöhessen! – ennek a fáradhatatlan szervezőmunkának köszönhetően lehetünk most itt, az EME-ben, és beszélhetünk róla és művéről.

Jakó Zsigmond örökségéből az utóbbi időben egyre fontosabbnak látok még egy dolgot. Miközben sokaknak tűnhetett úgy, hogy a lelkében őrzött összmagyar világtól elzárva, magányosan harcol, valójában, nem mindig láthatóan, egy hatalmas történész nemzedék megbecsült tagja, fontos, összetartó láncszeme volt. Egy olyan kiemelkedő nemzedéké, amelyet ebben a körben elég jól ismerünk. A két háború közötti magyar történészvilágra gondolok,

amelynek nagyon sok tagját a háború után lehetetlenné vagy parkolópályára tették. Ám ezeket az embereket többségében ugyanabból a fából faragták, mint Jakó Zsigmondot: azon túl, hogy mesterfokon foglalkoztak saját szűkebb szakterületükkel, ők is évtizedekre szóló terveket készítettek. És ami ennél is fontosabb: ezek az emberek jobbra együtt kovácsoltak évtizedekre szóló terveket, mert a feladatot mindig úgy fogták fel, hogy – mai divatszóval élve – „a történet nem róluk szól”, hanem arról, hogy mi lesz ötven meg száz év múlva a magyarnak nevezett világban. Ez a fajta együtt gondolkodás, egymás megbecsülése, az utolsó pillanatig tartó hűség a barátságához és a közös eszmékhez – ez jellemezte Jakó Zsigmond és magyarországi kollégáinak viszonyát (így például a Fügedi Erikkel fennálló bensőséges kapcsolatát). Nagyon jó volna, ha ma, amikor sokszor vagyunk tanúi és részesei kisszerű marakodásoknak, amikor sokakban túlteng az önmegvalósításra való hajlam, és amikor erősen hiányzik a távlatos gondolkodás, gyakrabban gondolnánk rájuk. Sokszor töprengtem el azon, hogy miért voltak ők olyan határozott egyéniségek, miért képviselhették szakmájukat a legmagasabb szinten, miért terveztek évtizedekre előre, és miért voltak olyan öntudatosak. Jakó Zsigmonddal, ahogy említettem, kevésszer találkoztam, de mindig azt éreztem, hogy hallatlan magabiztosság sugárzik belőle, s hogy aki velem szemben áll, az „valaki”. Szerintem ez abból fakadt, hogy pontosan tudta, ki ő, és mit akar. És mindennek alapja az volt, hogy hihetetlenül mély szakmai tudással rendelkezett, hogy reális képe volt arról, hogy mit csinál, és mi ennek az értelme. Ezért aztán bárhol fordult meg a világban, bárhol kellett helytállnia, teljes magabiztossággal lépett, léphetett fel, mert nem volt mitől félnie. Szerintem ő is azt várná, várja el tőlünk, hogy ezt a hagyatékot ápoljuk és népszerűsítsük: a kikezdehetetlen szakmaiságot és az azon alapuló távlatos gondolkodást, a nagyban való gondolkodás képességét. Az elmúlt néhány év egyik legkeservesebb vezetői tapasztalata, hogy a magyar szellemi életben, de egyáltalán az egész magyar világban mennyire ritkán találkozni ezzel a mentalitással és ilyen felfogású személyiségekkel.

Végül legyen szabad még egy gondolatot felvetnem. Jóllehet nagyon fontos, és ahogy mondani szokták, jelzésértékű, hogy a „100 éves Jakó Zsigmond”-ról kétszer is, Budapesten és Kolozsvárott is megemlékezünk, de talán még fontosabb, hogy ne az történjék vele, ami gyakran megesis az úgynevezett „nagy emberekkel”. Az, hogy különböző kerek évfordulón díszes emlékülést vagy konferenciát szerveznek az emlékükre, ahol szép szónoklatok és beszédek hangzanak el, a résztvevők pedig elmondják, hogy mit adott nekik Jakó Zsigmond vagy bárki más, aztán mindenki hazamegy, és csinálja ugyanazt, amit addig. Ne az legyen vele, ami például Széchenyivel is történik: nincs ünnepi beszéd, megemlékezés, ahol ne hivatkoznának rá, ne idéznének tőle néhány megszívlelendő gondolatot, aztán senki sem teszi azt, amit Széchenyi tett, vagy amit Széchenyi szeretett volna, hogy a magyarok tegyenek. Szerintem akkor leszünk hűek Jakó Zsigmond szelleméhez, teljesítményéhez, akkor leszünk méltó utódai, ha megpróbálunk az ő normái szerint élni. Nagyon röviden össze lehet foglalni ezt a normarendszert. Az első a kérlelhetetlen szakmai minőség. Ennek kell mindent eldöntenie, megalapoznia. Itt szeretnék emlékeztetni arra, hogy Jakó Zsigmond szinte minden idevágó írásában kötelességének érezte aláhúzni: a pályázatoknál vagy a pénzek szétosztásánál egyetlen erdélyinek sem szabad előnyt biztosítani pusztán azért, mert erdélyi, és esetleg sokkal nehezebb körülmények közül jön; csak akkor nyerjen, ha megfelelő színvonalon teljesít. (Mondanom sem kell, hogy az elvet éppúgy könyörtelenül érvényesíteni kell „kis” Magyarországon is.) A második, amit már többször szóba hoztam: az átgondoltság és

a hosszú távú gondolkodás kötelessége, vagy jobban mondva: rászoktatni és képessé tenni magunkat arra, hogy így álljunk a dolgokhoz. A harmadik, hogy tervszerűen gondoskodjunk az utánpótlásról, hogy ne történjenek olyan hagyományszakadások, amelyeknek oly sokszor voltunk tanúi a 20. században. Végül a negyedik: hogy helyreállítsuk a Kárpát-medencei magyar történetírás egységét, amely összehangolt fellépéssel képes azokkal az országokkal, amelyekben kisebbségbe szorult magyarok élnek, valamiféle szakmai párbeszédet folytatni. Ez persze nem csak rajtunk áll, de a magunk részéről minden emberileg lehetségest és mindazt, amit a becsületünk megenged, meg kell tennünk. Ha így járunk el, akkor szerintem a velünk élő Jakó Zsigmond is elégedetten fog bölintani, és azt fogja mondani magában: nem volt hiábavaló, amiért küzdött, és amit értünk, utána következő magyarokért tett.